

TIGROVCI - RODOLJUBI ALI TERORISTI?

Tako je bila naslovljena aktualna tema na februarškem zboru članov in simpatizerjev posoške območne enote Društva TIGR Primorske v Bovcu. Slabo obiskano srečanje, predvsem so bili pogrešani mladi, ni omogočilo potrditve pomembnosti zgodovinskega dogajanja v obdobju, ko so bili primorski Slovenci izpostavljeni nasilnemu potujčevanju v kraljevini Italiji. Grozljivi korona virus, ki nam ogroža življenja in resno kaže, da poslej nikoli več ne bo tako kot je bilo, je preložil objavo prispevka. Poznavanje zgodovinskih dejstev ne škoduje in mogoče bo branje, vsaj za hip odvrnilo misel od težav, ki jim ni videti konca.

Spomenik v Bovcu, v ozadju pred prvo vojno Gostilna Huber

Povokativen naslov je lažna dilema, ki je v bistvu povsem neutemeljena in je posledica spreminjanja zgodovinskih dejstev, ki smo jim priča pri sosedih v zadnjem obdobju. Nobenega dvoma ni, da so bili tigrovci rodoljubi z veliko začetnico. Zaradi skrajno nasilnega potujčevanja, etnocida sredi Evrope, ki ga je

Italija izvajala nad primorskimi Slovenci na okupiranem ozemlju med obema vojnama, so tigrovci obstoj svojega naroda branili z vsemi sredstvi in prisiljeni so bili na nasilje odgovoriti z nasiljem, kar je naravna pravica življenjsko ogroženih, zato jim nikakor ne pritiče nalepka teroristi, ki jim jo cinično lepijo tisti, ki so zganjali državni terorizem in namerno zamenjujejo vzroke in posledice.

Pa pojdimo lepo po vrsti. Italija je izkoristila svojo »nevtralnost« na začetku prve svetovne vojne, tako da se je z obema vojskujočima stranema pogajala, kdo ji za nagrado da več teritorija, če vstopi v vojno. Osvoboditev »neodrešenih ozemelj« (»terre irredente«) je bil morda najmočnejši motiv za vstop kraljevine Italije v vojno na strani antante, potem ko ji je bilo z londonskim sporazumom zagotovljeno veliko ozemeljskih pridobitev.

Italija je, 23. maja 1915, napovedala vojno Avstroogrski, vendar so že v prvih dneh, ko se je italijanska armada preko Furlanije premikala proti fronti na reki Soči, uvideli, da prihajajo na tuje ozemlje, saj jih Furlani sploh niso sprejeli kot osvoboditelje in nad njimi so bila izvedena prva desetkanja nič krivih civilistov, le nekaj dni pred krutim pobojem v vasi Idrsko v začetku junija, ko so povsem brez razloga, ustrelili vsakega desetega nedolžnega civilista iz podkrnskih vasi.

Pozicijska »Soška fronta« je v poltretjem letu zahtevala velik krvavi davek, vendar ogromna italijanska premoč v orožju in vojaštvu ni prinesla zmage. Nasprotno! Italijansko armado je doletel »čudež pri Kobaridu«, ko je bila potolčena do nog in le razpad Avstroogrške je preprečil, da se je njihov brezglavi beg končal na reki Piavi in ne v Milanu. Kljub temu, da je postal Caporetto (italijansko ime za Kobarid) sinonim za najvišnjo stopnjo groze in poloma, je bil Italija »zmagovalka« in je zasedla iztržena in zagotovljena ozemlja.

Nova meja je vključila Primorsko v kraljevino Italijo

Kako je bilo na Bovškem? Po končanih bojih je bovške begunce doma pričakalo izjemno uničenje: porušeni domovi, razrite in razkopane kmetijske površine, uničeni javni objekti, ceste, mostovi, velikanska škoda v gozdovih. Poleg vsega hudega so ostali še brez domovine! Brez več narodne črnorumene monarhije, s katero so, kakorkoli obrnemo, dobro shajali. Spomnimo se naših nonotov, kako so jo pogrešali, še posebno njenega brkato bradatega cesarja. Vsi Slovenci so bili v eni državi, šolanje je bilo v lastnem jeziku in kultura se je dvignila na raven, ki nas je uvrstila med evropske narode. Znašli pa so se povratniki iz begunstva v kraljevini Italiji, ki je z vstopom v vojno, zakrivila njihovo nepopisno gorje in je zgolj zaradi lisjaškega trgovanja in proti njihovi volji postala gospodar njihovih življenj in usod in imela je jasno začrtan cilj: zasedene dežele narediti italijanske, ker to pač definitivno niso bile!

V prvih dneh zasedbe so razglašali, da prinašajo dvatisočletno kulturo in obljubljali več pravic kot pod avstroogrsko, vendar so novi gospodarji kmalu pokazali svoj pravi obraz. Primorskim Slovencem, ki jih je bilo na okupiranem ozemlju okrog 400.000, niso priznali pravic narodne manjšine, saj so bili le »allogeni« (drugorodni, tujerodni, neitalijani) in zagrizeni nacionalisti so na narodno mešanih področjih, goriškem, tržaškem in v Istri takoj začeli s pretepanjem, divjaštvom in brezobzirnostjo in že julija 1920 požgali Narodni dom v Trstu.

Na obrobju, kjer ni bilo italijanskega življa, je bilo nekoliko drugače, manj nasilno, bolj postopno in ukrepi so se čutili z zamikom. Na bovškem so domači župani vodili občino do, 1.10.1926, uradovanje je potekalo v domačem jeziku, zapisniki in drugi dokumenti so bili napisani v lepi slovenščini in napis Ljudska šola je krasil bovško šolo vse do jeseni leta 1928.

Po fašističnem pohodu na Rim (oktober 1922) in prevzemu oblasti, se je potujčevanje stopnjevalo. Prepovedana je bila javna raba slovenskega jezika in povsod so viseli kričeči napisi: »Qui si parla soltanto italiano«, tukaj se govori samo italijansko! Šolska reforma je predpisala, da se v vseh šolah kraljevine poučuje v državnem jeziku. Zaposlene v državnih službah (učitelji, železničarji, uradniki) so premestili globoko v Italijo, prav tako so izgnali in internirali večino inteligence in duhovščine.

Nekdanja gostilna Huber; karbinjerska postaja 1935-1938

Prepovedali so slovenska osebna imena in delovanje slovenskih društev, likvidirali slovenske posojilnice, hranilnice in zadruge. Po letu 1930 so izdajali odločbe o spremembi priimkov v »izvirno« italijansko obliko. Nenavadno pa je, da veliko število prebivalcev ni dvignilo odločb in je ohranilo svoje priimke, čeprav so bili v praksi vsi drugi ukrepi brezpogojno obvezni in ni bilo možnosti izbire. Zanimiva in zgovorna je izkušnja Antona Rutarja, učitelja iz Čadrga, aktivnega pripadnika Tigra, ki je bil v drugem delu prvega tržaškega procesa obsojen na 10 let zapora in se je po odsluženi kazni nahajal v domači vasi brez službe in zaposlitve. Ker njegov osemdesetletni oče ni prevzel odločbe o spremembi priimka v »izvirno« obliko, so začeli v vseh uradnih spisih pisati priimek Rotari. Sin Anton je šel v Tolmin protestirat, vendar mu je uradnik pojasnil, da oni morajo izvajati odlok iz prefektore in mu pokazal cel kup odlokov, ki jih ljudje nočejo dvigniti. Pokazali so mu izvirnik odloka o spremembi očetovega priimka in izpolnjeno tiskovino za njegovo spremembo, pod katero je bil z otroško pisavo podpisan Rutar Andrej. Uradnikom je pojasnil, da tiskovine zagotovo ni izpolnil in podpisal njegov oče, saj ne zna pisati. Spremili so ga do načelnika urada, ki ga je začel prijazno nagovarjati, naj tudi on naredi tako kot oče in naj še druge domače prepriča, da bi spremenili svoje priimke, češ da so vsi sedanji priimki pokvarjeni prvotni italijanski priimki, ki so jih Avstrija, duhovščina in nameščenci namenoma spreminjali in spačili. Anton Rutar ga je gladko zavrnil, rekoč, da dobro pozna zgodovino in da je načelnikova trditev zgolj potvorba zgodovinske resnice.

Slovensko primorsko ljudstvo je postalo brezpravna raja, ki jo je fašizem obsodil na smrt in kdo se ne bi branil, če je obsojen na smrt. Z vsemi sredstvi se je odločno uprlo poitalijančevanju in uničenju, ne glede na ceno in žrtve, od pasivne nepokornosti do skrajnih dejanj. Ustanovljena je bila tajna organizacija T.I.G.R., ki ima v imenu začetne črke okupiranih področij (Trst, Istra, Gorica Reka) in je povezal pogumne, pokončne in zavedne ljudi različnih prepričanj s skupnim ciljem: boj za obstoj slovenskega naroda.

Kaj vemo o Tigru, ki je bil dolga leta zamolčan in tabu tema in je skorajda izginil iz našega zgodovinskega spomina? V prvi vrsti je TIGR nameraval preprečiti raznaroditev in ohraniti narodno samobitnost, saj je naravna pravica naroda, da ne spoštuje zakonov oblasti, ki so uperjeni zoper njegov obstoj, zato je bilo v boju dovoljeno vsako sredstvo in na nasilje je bilo potrebno odgovoriti z nasiljem. Bil je ilegalna organizacija, za katero je veljala najstrožja konspiracija in je zaradi varnosti deloval v trojkah, ki se med seboj niso poznale. Dejavnost osnovnih tigrovskih celic je bila širjenje tiska in propagande, skrb za slovensko šolo po domovih, tiskovne in napisne akcije, snemanje in izobešanje zastav in druge demonstrativne akcije. Posamezniki in posebne trojke pa so tihotapile material iz Jugoslavije, vodile bežeče antifašiste čez mejo, opravljale obveščevalno delo, napadale fašistične patrolje in ovaduhe in se pripravljali na gverilo. Že omenjeni Anton Rutar, ki je med najbolj zaslužnimi, da se je ohranila resnica o Tigru in ni izginil v pozabo, je bil prepričan, da je imela organizacija Tigr 99-odstotno podporo primorskega naroda in ga je označil z besedami: *»Tigrovstvo je bilo množično, dobro organizirano gibanje za narodni obstoj primorskih Slovencev, prvi organizirani boj proti fašizmu, ki mu pripada zgledno mesto v slovenski in svetovni zgodovini«.*

Požig narodnega doma v Trstu

V juliju bo minlo sto let odkar so tržaški nacionalisti požgali slovenski Narodni dom v Trstu, ki je bil po načrtih arhitekta Maksa Fabianija, zgrajen v letih 1901-1904. V njem so imele sedež in delovale številne slovenske organizacije: Slovensko planinsko društvo, društvi Sokol in Edinost, gledališče, hranilnica, kavarna in hotel Balkan, zasebna stanovanja in pisarne. Mogočen in izrazit je na optimalen način izkazoval slovensko navzočnosti v središču Trsta, dvigoval samozavest in ponos in ohranjal slovenstvo v multikulturnem pristaniškem Trstu. To potrjuje naravnost neverjeten podatek, da je bilo med avgustom 1904 in julijem 1920 v njem prirejeno več kot 600 gledaliških predstav, 134 koncertov, operet in drugih glasbenih prireditev, 95 političnih shodov, 84 predavanj, 69 slavnosti. Slovenski ponos je izginil v divjaškemu požigu, 13.7.1920, in z njim neprecenljive kulturne dragocenosti in gospodarska imovina. Barbarskemu plesu ponorelih italijanskih nacionalistov je z nepolnimi sedmimi leti pričal še živeči pisatelj Boris Pahor, ki nam vedno znova polaga na srce, da moramo biti zavedni in ponosni na svoj rod, ponosni, das mo Slovenci. Pa ga najpogosteje ne slišimo. Boris Pahor si srčno želi, da bi njegovo knjižnico, ki se trenutno nahaja v prostorih Kulturnega doma na Proseku, preselili v tržaški Narodni dom v primeru, če bi le-tega italijanska država vrnila slovenski narodni skupnosti

Prvi in drugi tržaški proces

Vedno bolj nasilno ravnanje oblasti je izzvalo temu primeren odpor, ki so ga želeli v kali zatreti z internacijami, konfinacijami, zapiranjem in izgoni. Leta

1926 so ustanovili Posebno sodišče za zaščito države, ki je obravnavalo primere protidržavne dejavnosti. Po izvedbi bombnega napada na uredništvo časopisa »Il popolo di Trieste« (februar 1930) v katerem je nenačrtovano prišlo do smrtne žrtve, je bila izvedena obširna preiskava. Odkrita je bila organizacija TIGR in na procesu, ki je znan kot prvi tržaški proces in je trajal od prvega do petega septembra 1930, so na smrt obsodili Ferda Bidovca, Franja Marušiča, Zvonimirja Miloša in Alojza Valenčiča in jih naslednjega jutra ustrelili v Bazoviški gmajni. Ostalim dvanajstim obtožencem so dosodili zaporne kazni.

Na bovškem je bil TIGR dejaven v Kal-Koritnici in Bovcu, največje število pripadnikov pa je imel v Čezsoči, kjer se je poznalo delovanje učitelja Franca Sivca, ki je zagnano deloval na kulturnem področju in mladino vzgajal v narodno zavedne in ponosne Slovence. Bovški tigrovci so čez rapalsko mejo tihotapili slovenske knjige, učbenike, časopise in orožje. Izvedli so požige šol v Čezsoči, na Plužnah in Bovcu, kjer sicer namenoma ni nastala večja materialna škoda, zastrašeni pa so bili italijanski učitelji in nedvoumno je bilo pokazano, da so bile šole kovačnice potujčevanja. Dobra organiziranost tigrovcev se kaže v izvedbi sabotaž, miniranju železniške proge Trbiž-Beljak in rudniških naprav v Rablju. Največji podvig, ki bi po vsej verjetnosti spremenil tok zgodovine, je bil priprava atentata na voditelja fašizma in italijanske države Benita Mussolinija. Priložnost za izvedbo so videli ob pompozni otvoritvi kostnice padlih italijanskih vojakov iz prve svetovne vojne, septembra leta 1938 v Kobaridu. Skrbno pripravljen atentat je predvidel, da se bo samomorilski atentator, oblečen v fašistično uniformo in opasan z močnim eksplozivom, približal Duceju in sprožil zelo močan peklenski stroj. Zakaj do tega ni prišlo obstaja veliko razlag in še več špekulacij, zelo verjetno pa je, da nesojeni atentator 25-letni Franc Kavš-Paljku iz Čezsoče, ni izvedel končnega dejanja, ker je ocenil, da bi eksplozija povzročila pokol med civilisti, predvsem otroki, ki so takrat v skladu s protokolom obkrožili Duceja.

Na drugem tržaškem procesu pred posebnim sodiščem je bilo na smrt obsojenih devet tigrovcev in peterica, Simon Kos, Ivan Ivančič, Viktor Bobek, Pinko Tomažič in Ivan Vadnal, je bila naslednji dan (15.12.1941) ustreljena na Opčinah. Štirje, med njimi tudi nesojeni atentator Franc Kavš so bili pomiloščeni na dosmrtni zapor. Po vojni je bil urednik Primorskega dnevnika v Trstu in o neizvedenem atentatu ni nikoli spregovoril niti besedice in je resnico o tem kaj se je v resnici zgodilo, odnesel s seboj v grob. Od bovških tigrovcev so bili na drugem tržaškem procesu poleg Ivana Ivančiča in Franca Kavsa obsojeni še: Leopold Čopi na 30 let zavora, posledice mučenja je čutil do konca življenja, Janko Klavora na 30 let, Mirko Zornik na 30 let, Edvard Mlekuž na 6 let.

Mimogrede, Čezsočan je bil tudi Ferdo Kravanja – Peter Skalar, ki je bil med vodilnimi tigrovci na goriškem, sposoben in dejaven organizator, pred aretacijo se je umaknil v Jugoslavijo in tam nadaljeval z delom. Hudo ranjen je bil v prvem spopadu z italijanskim okupatorjem v maju 1941 na Mali gori in spektakularno rešen iz bolnice v Ljubljani. Po kapitulaciji Italije je bil med vodji

Kobariške republike in padel je v nepojasnjenih, sumljivih okoliščinah oktobra leta 1944 v zaselku Paljevo pri Desklah.

Edvard Mlekuž-Kavčču

Na najnižjo kazen na drugem tržaškem procesu obsojeni še ne 35-letni Edvard Mlekuž iz Bovca je zaradi posledic hudega mučenja, medicinskih poskusov in barbarskega izživljanja umrl ne dolgo po obsodbi, to je, 7. februarja 1942. Izdano je bilo potrdilo, da je Melussi Edoardo umrl v Glavnem sodnem zaporu v Trstu, kjer je prestajal kazen in kot razlog smrti so navedli srčni zastoj zaradi kronične pljučnice.

N. 108
Gruppo 7

CEDOLA DI COSTATAZIONE DI MORTE

Anno 1942 XX Mese Febbraio Giorno sette ore 18
Cognome e nome del defunto MELUSSI Edoardo sesso maschile
Nome e cognome del padre Edoardo Melussi
Nome e cognome di nascita della madre¹⁾ Anna Comaro
Età: a 34 m 8 g 21 Data della nascita: a 1907 m 5 g 28
Luogo di nascita Germania
Cittadinanza Italiana
Professione²⁾ Contadino Religione Cattolica
Stato³⁾ Celibe
Luogo e data dell'ultimo matrimonio _____ a _____ m _____ g _____
Per coniugate e vedove numero dei figli⁴⁾ _____
ABITAZIONE
Piazza _____ Via _____
Androna _____ Località _____ Frazione _____
N. di casa 14 Piano _____ N. della Porta o quartiere _____ Parrocchia Plezzo
Luogo della seguita morte Carceri Giudiziarie Principali di Trieste
Causa della morte Infarto cardiaco. Colomna cronica
Tempo dell'asporto dall'abitazione _____
Tempo della tumulazione _____
Per bambini morti al di sotto di un anno: genere di allattamento⁵⁾ _____
Nome del medico curante Benevenia Dott. Aldo
Trieste, addì 7 Febbraio 1942 XX
Il medico necroscopo: Benevenia
Eventuali attestazioni d'ufficio: _____

1) Al nome della madre di figli illegittimi si aggiunge il nome e cognome dei genitori di lei.
2) Per coniugate senza propria professione si indica quella del marito, per fanciulli quella del padre rispettivamente quella della madre.
3) Per coniugati e vedovi si indichi il nome e cognome del coniuge.
4) Nel numero vanno compresi anche i nati morti.
5) Sarà da indicare se l'allattamento fu a) materno, b) mammario, c) animale, d) materno ed animale, e) con surrogati, f) animale e con surrogati, g) vario, h) senza (fino a 30 giorni).

105. Off. Graf. Ediz. Lit. S. A., TRIESTE

Potrdilo (mrliški list) o smrti Edvarda Mlekuža, tigrovca iz Bovca

Naslednjega dne je občina Trst izdala dovoljenje za njegov pokop na pokopališču Sv. Anne v Trstu, kar pa se po vsej verjetnosti zaradi posredovanja svojcev, ni zgodilo. Tržaški prefekt je zato, 10.2.1942, izdal odločbo o prevozu pokojnika iz Trsta v Bovec. Sanitarni urad občine Trst pa je določil, da mora biti truplo v dvojni krsti (iz kovine in trdega lesa) in v skladu s predpisi je krsto ves

čas spremljala "mrliška" policija (Polizia mortuaria) in tako je bila preprečena možnost odprtja krste in ogleda pokojnikovega trupla.

Istega dne (10.2.1942) je vodja urada za rekrute iz okrožnega vojaškega poveljstva v Vidmu na občino Bovec v zadevi Mlekuc Edoardo, poslal prošnjo, da jim urgentno pošljejo kopijo odločbe, s katero je bilo zadevni osebi naložena pretvorba priimka v italijansko obliko, konkretno v Melussi. Enako kopijo naj pošljejo v naborniško pisarno za goriško provinco, da se v naborniškem seznamu izvede popravek.

N. 2918 (20884) del. Cat.
(R. 1936 - Anno XIV)

UDINE 10 FEB 1942

Al MUNICIPIO DI
PLEZZO (Gorizia)

Mezzogiorno e Marina
Ufficio Militare Sottuffici e Truppe

Risposta al foglio del
Allegati

Oggetto: MLEKUC EDOARDO di Edoardo e di Klavara Anna,
nato ad Hedingherst (Germania) il 26/5/1907.

Pregasi trasmettere, con cortese urgenza, copia
del decreto col quale è stata accordata al nominato in o-
ggetto la riduzione del cognome in forma italiana e preci-
samente in MELUSSI.

Uguale copia dovrà essere trasmessa all'Ufficio
Leva per la provincia di Gorizia, per la rettifica del
cognome da apportarsi alle liste di leva.

COMUNE DI PLEZZO
di pros
anno 12 FEB 1942

IL CAPO DELL'UFFICIO
RECRUTAMENTO E MATRICOLA
E. P. Degradato Ufficiali

Očitno je pokojnik še vedno uporabljal slovensko obliko priimka Mlekuž, oziroma Mlekuz, kar so v dopisu navedli kot Mlekuc. Kaže, da je bil med tistimi, ki so v rabi ohranili svoj slovenski priimek in so po njegovi mučeniški smrti z vso naglico zadevo urejali za nazaj. Edvarda Mlekuža so pokopali v družinskem grobu na bovškem pokopališču v, z verigo povezani krsti, kar naj bi pomenilo, da je pokojnik umrl preden je odslužil dosojeno kazen. Po vojni so ga prekopali v skupno grobnico kjer so pokopane žrtve golobarske bitke. Povsem na mestu je pobuda, da bi si Edvard Mlekuž, ki je za svoj narod dal življenje, zaslužil spominsko ploščo na svoji rojstni hiši.

Tigrovci rodoljubi

Zakaj se danes sprašujemo in kdo se je dvom v tigrovce, predane borce za ohranitev primorskih Slovencev in prve antifašistične borce v Evropi?

Zato ker so bili ob obletnici ustrelitve obsojencev na drugem tržaškem procesu razobešeni veliki plakati na katerih piše, da so bili teroristi in ne mučeniki.

Zato ker ob praznovanju spomina na fojbe, ki je italijanski državni praznik v mesecu februarja, plakati trdijo, da so bili titovi partizani zloglasni morilci.

Zato ker se ob okrogli obletnici požiga Narodnega doma v Trstu pojavijo trditve, da so ga požgali Slovenci sami.

“Il Balkan? Bruciato dagli sloveni” (Balkan? (hotel) Požgali Slovenci, naslov časopisnega članka)

In takih in podobnih nesresnic iz zblojene domišljije tistih, ki so pozabili, kako je bil do primorskih Slovencev »prijazen« fašizem, je še veliko na zalogi. Pri tem ne gre za nevednost, temveč za načrtno spreminjanje zgodovinskih dejstev.

S formalnega vidika gledano so bili tigrovci obravnavani kot teroristi, rušitelji veljavne državne ureditve, kar priznavajo tudi nekateri obsojenci, vendar ne smemo spregledati dejstvo, da so se uprli terorističnim državnim zakonom. Kaj pa so bili drugega zakoni, kot skrajno teroristični, ki so spreminjali imena in priimke, prepovedali rabo materinega jezika, šolanje in delovanje v slovenskem jeziku in omogočali internacije, konfinacije, izgone in druge oblike preganjanja samo zato ker si bil Slovenec. Na državni terorizem in nasilje se je odzvalo z uporom in tudi nasiljem. Druge možnosti in izbire ni bilo, ker vdati se in sprijazniti z narodnim poginom, ni bila izbira.

Zakaj ne smemo dovoliti, da laži postanejo resnica? Zato ker ni izključeno, da se zgodba ponovi, saj želja po odrešitvi »neodrešenih ozemelj« očitno ni mrtva.

Zato nimamo pravice pozabiti! Naša dolžnost je, ne samo ohraniti spomin na zavedne, pokončne in pogumne prednike, temveč prepoznati vrednote, ki so brezčasne! Zavednost, rodoljubnost, pripadnost, ponos na slovenstvo in njegova obramba, sta in morata biti “in” in “kul”!

Ne smemo dopustiti, da tisto kar ni uspelo nasilnim okupatorjem, mimogrede opravi globalizacija!

Navkljub virusu stota obletnica bo!

Siniša Germovšek